

FRANSUM – NEDERLANDS HERVORMDE KERK

Fransum is eigenlijk geen dorp. Daarom is de kerk van Fransum eigenlijk geen dorpskerk. Eenzaam ligt het gebouw ten westen van de stad Groningen. Omgeven door enkele verspreide boerderijen, op een lage wierde in het open weidelandschap. In zijn bekende gedicht *Kerkje van Fransum* uit 1995 noemde C.O. Jellema de kerk 'Stille klankkast voor buiten, voor grutto's in juni, het loeiende melkvee bij 't hek – zo gesloten'. De lege kerk riep bij hem vragen op over het bestaan van god, met kleine letter g. Want als je een hoofdletter schrijft 'lijkt het net of je weet wie je bedoelt'. Aldus Jellema. Niet alleen deze dichter liet zich inspireren door de kerk van Fransum. Henk Helmantel heeft in 1979 de preekstoel op het schildersdoek vastgelegd. En even ten zuiden van de wierde heeft een plaatselijke boer een eigen kerkje, het Kerkje van Harkema gebouwd.

Architectuur

Waarschijnlijk is de wierde vanaf de vroege middeleeuwen voortdurend bewoond geweest, maar de oudste vermelding als 'Franchim in Hunesgonia' stamt uit 1285. Op dat moment stond de kerk er al. Het twee traveeën lange schip, de westwand uitgezonderd, dateert uit het begin van de dertiende eeuw. De dikke muren van dit bouwdeel zijn sober en onversierd. De vorm van de vensters in de zuidwand kwam tot stand tijdens de restauratie; een laatromaans venster met een flauwe spitsboog bleef aan de noordzijde bewaard. In de eerste helft van de zestiende eeuw werd de oorspronkelijke, vermoedelijk rechte koorsluiting afgebroken en vervangen door een driezijdig gesloten koor in laatgotische stijl. De kerkruimte had van meet af aan een vlakke balkenzoldering en de kerk heeft nooit een toren gehad. De 17e-eeuwse dakruiter met achtkantige lantaarn wordt in het interieur ondersteund door een robuuste balkenconstructie, een zogenaamde standvink.

Geschiedenis

De middeleeuwse geschiedenis van Fransum was nauw verweven met het nabijgelegen klooster Aduard, gesticht in 1192. Zo organiseerden de monniken de waterhuishouding rond het eiland Middag, waarop Fransum is gelegen. Van de grond in het kerspel was ongeveer negentig procent eigendom van de abdij. Onbekend is in hoeverre de Fransumer kerk ook door kloosterlingen werd bediend.

De lage zijvensters in de noord- en de zuidwand van het schip herinneren aan de aanwezigheid van twee zijaltaren, een opmerkelijk gegeven in een gemeenschap van hoogstens enkele tientallen gelovigen. Aan de middeleeuwse eredienst herinneren verder de zandstenen koordrempel en twee muurnissen in het koor. De noordelijke was in gebruik als sacramentsnis en de zuidelijke als piscina.

Interieur

Witte wanden, een plavuizenvloer en een traditioneel blauwgroen geverfde houten balkenzoldering. Het interieur is sober, maar heeft als enige in Nederland, en waarschijnlijk zelfs in heel Europa, een middeleeuwse preekstoel van baksteen. Vermoedelijk ontstond de preekstoel aan het begin van de zestiende eeuw. Op deze relatief late datering wijst ook de plaatsing half voor het zuidelijke lage venster: kennelijk kwam de preekstoel op de plaats van een afgebroken zijaltaar. De vierzijdige kuip loopt naar beneden taps toe en rust op een sierlijk zandstenen zuiltje met een laatromaans kapiteeltje uit circa 1300. Deze zou afkomstig zijn uit het klooster Aduard, maar waarom het daar 'over' was, is niet bekend.

Overdracht

Aan het begin van de twintigste eeuw was de kerk ernstig in verval geraakt. In 1933 werd serieus overwogen om het gebouw af te breken en over te dragen aan het Nederlands Openluchtmuseum in

Arnhem. Mede na verzet van Jhr. Rhijnvis Feith bleef de kerk behouden en tussen 1948-50 volgde een omvattende restauratie. Onder meer de vermolmd geraakte banken werden toen verwijderd. In 1971 kwamen beheer en gebruik van de Fransumer kerk in handen van de Vroedschap Fransum, die er nog altijd de scepter zwaait. In 1979 volgde de overdracht aan de Stichting Oude Groninger Kerken.

© Gebaseerd op tekst van Justin Kroese (ODE: 50-jarig jubileum van SOGK 2019), aangevuld met informatie van Peter Hoffer.

© SOGK 2020, herziene versie